

Ján Drgo

VÝCHODISKÁ, ŠTRUKTÚRA A VŠEOBECNÁ POVAHA PROTIŽIDOVSKÉJ LEGISLATÍVY V NACIONÁLNO-SOCIALISTICKOM NEMECKU PO ROKU 1933

Abstrakt: Uvedená štúdia je rámcovaná z hľadiska miesta, času a predmetu. Zamiera sa na právne postavenie židovského obyvateľstva v Nemecku po roku 1933 so zreteľom na právne postavenie Židov vo verejnej službe, slobodných povolaniach a robotníckych zamestnaniach. Štúdia pozostáva z troch častí. Prvá časť sa zameriava na ideologické postuláty, z ktorých vychádzalo nemecké protizidovské zákonodarstvo, teda predovšetkým na národ, rasu a rasový antisemitizmus. Druhá časť sa venuje diskriminačnej legislatíve v rokoch 1933–1935 so zreteľom na zákon o obnove profesionálnej štátnej služby zo 7. apríla 1933 a zákon o pripustení k advokátskej činnosti. Tretia kapitola je zameraná na vznik partikulárnej právnej úpravy voči židovským štátnym príslušníkom. Dôraz sa tu kladie primárne na zákon o ríšskom občianstve a jeho vykonávacie predpisy a sekundárne aj na tzv. norimberské zákony v širšom slova zmysle. Osobitná pozornosť je v príspevku venovaná aj ustanoveniam o výnimkách z protizidovskej legislatívy. Záver práce predstavuje určité zovšeobecnenie nemeckej protizidovskej legislatívy, vyvodenie konkrétnych vlastností tejto legislatívy najmä vo vzťahu k protizidovskej legislatíve niektorých európskych krajín v období 2. svetovej vojny.

Kľúčové slová: národ, rasa, strana, rasový antisemitizmus, verejná služba, slobodné povolania, zamestnávanie robotníkov, zákon o obnove profesionálnej štátnej služby, zákon o ríšskych občanoch, norimberská definícia pojmu Žid, zákon o organizácii národnej práce, numerus clausus, numerus nulus

ÚVOD

Otázka postavenia židovského obyvateľstva v nacistickom Nemecku z hľadiska historického predstavuje pomerne často pertraktovanú tému. Menej to už však platí vo vzťahu k rámcu, ktorý ovplyvňoval postavenie židovskej komunity v uvedenom období z hľadiska právneho. Analýza právneho postavenia židovského obyvateľstva na nami vymedzenom území a čase naráža na niekoľko problémov. Problematickou je už skutočnosť, že jej predmetom je neprehľadné množstvo právnych predpisov rozličnej sily a obsahu. Preto sa v článku zameriame výhradne na osobno-právne postavenie Židov vo verejnej službe, slobodných povolaniach a robotníckych zamestnaniach. Analýza predmetnej legislatívy vymedzená časovo, miestne a osobne by mala predstavovať sekundárny cieľ tejto publikácie.

Za určitý nedostatok ďalej považujeme to, že nepostačuje nemeckú protizidovskú legislatívu iba analyzovať, ale vyžaduje sa aj vyvodenie určitých aplikovateľných zovšeobecňujúcich záverov. Je známou skutočnosťou, že sa nacistické Nemecko v priebehu rokov 1939–1945 pokúšalo svoj legislatívny model úpravy právneho postavenia Židov presadiť aj v krajinách pod jeho priamou, či nepriamou sférou vplyvu. Spravidla v uvedených územných celkoch najmä čo sa týka východnej Európy, existoval latentný a neskôr otvorene sa prejavujúci antisemitizmus už pred rokom 1939, avšak nacistické Nemecko vždy forsírovalo na prebratie svojej vlastnej protizidovskej legislatívy. Zovšeobecnenie nemeckej protizidovskej legislatívy po roku 1933 nám teda umožní zodpovedať otázku: Na základe akého modelu došlo v priebehu 2. svetovej vojny k radikalizácii protizidovskej

politiky a legislatívy vo viacerých európskych krajinách pod priamym či nepriamym nemeckým vplyvom, teda aj na území Čiech, Moravy a Slovenska? A práve tento aspekt môžeme považovať za primárny cieľ našej práce.

Napokon je potrebné zdôrazniť ešte jednu skutočnosť. Protižidovskú legislatívu nemožno vnímať iba z pozície pozitívneho práva, keďže v sebe skrýva hlboké otázky morálky a spravodlivosti. Demonštruje nám, aký zničujúci dopad v určitých prípadoch môže mať ideologická indoktrinácia právneho systému na určitú časť vopred definovaných obyvateľov určitého územného celku, kde sa daný právny poriadok aplikuje. O to viac, že uvedené diskriminačné legislatívne opatrenia, ktoré svojou povahou a rozsahom v Nemecku nadobudli až partikulárny charakter vytvárali predpoklady pre úsilie o totálne vylúčenie Židov z nemeckého štátu a napokon – v dôsledku nemeckého vplyvu – aj z Európy, ktoré v priebehu druhej svetovej vojny v konečnom dôsledku viedlo k holokaustu.

1. IDEOLOGICKÉ ODŮVODNENIE PROTIŽIDOVSKÉHO ZÁKONODARSTVA

Protižidovská legislatíva vo všetkých oblastiach verejného a súkromného života v Nemecku po roku 1933 vychádzala z učenia o národe a rase. Rasu pokladá nacistická právna teória za pokrvene podmienenú skupinu ľudí, ktorá sa líši od ostatných skupín ľudí telesnými, duchovnými a duševnými vlastnosťami. To teda znamená, že zhodnosť vlastností určitých rás ovplyvňuje aj blízkosť ich spríbuzenia (artverwandte Rassen), zatiaľ čo tak, ako sa od seba vlastnosti rás odlišujú, tak cudzie sú si vzájomne rasy.¹ Nemecká teória vychádzala následne z celkom nezmyselného predpokladu, že ak sa miesi krv ľudí tej istej rasy, rodia sa ľudia vyrovnaní telesne i duševne. Naopak zmiešaním krvi ľudí odlišných pôvodov vznikajú neucelené povahy, aj keď sa u nich môže vyvinúť niektorá schopnosť zvýšenou mierou.²

„Národ je ústredným pojmom všetkého národno-socialistického myslenia.“³ Národ sa stáva transcendentálnym pojmom, pretože predstava toho, či jedinec je členom národa alebo nie sa neviaže na jeho presvedčenie, ale na rasový pôvod, ktorý je doplnený spoločnými zážitkami, rečou, kultúrou a dejinami. Národ nie je chápaný ako suma individuí, obmedzených v miere slobody iba slobodou ostatných jedincov, ale ako organický celok nadradený jednotlivcom, ktorí nie sú od prírody slobodní a svoje práva i povinnosti čerpajú iba z príslušnosti k národu.⁴ Členom národa je teda len Nemecký v národnom zmysle (Volksdeutsche). Teda ten, kto objektívne, čiže rasou a jazykom, ale aj subjektívne, teda tým ako myslí a koná patrí do národného spoločenstva.⁵ Existencia národa pramení z rasovo daných pudov panstva a pospolitosti. Národ sa tvorí na určitom priestore z ľudí rovnakej rasy a proti ľuďom iných rás pôsobí pud pospolitosti vylučujúcim účinkom a pud panstva zase účinkom potlačujúcim.

¹ Pozri: STUCKART, W. – SCHIEDERMAIR, R. *Rassen und Erbpflege in der Gesetzgebung des Reiches*. Leipzig: W. Kohlhammer, 1944, s. 5.

² MANDL, V. *Právní soustava Německé říše*. Praha: V. Linhart, 1939, s. 37.

³ KNAPP, V. *Problém nacistické právní filozofie*. Český Těšín: Aleš Čeněk, 2002 (reprint z r. 1947), s. 130.

⁴ KNAPP, V. *Problém nacistické právní filozofie*, s. 131–132.

⁵ NEUBAUER, Z. Osobní prvek státu v naukách politických. *Časopis pro právní a státní vědu*. Brno: Právnická jednota moravská, s. 364.

Nemeckí právni teoretici pripúšťajú, že národ a rasa nie sú totožné pojmy. Národ pozostáva z viacerých rás a ich vzájomného miešania. Nemecký národ je tvorený zastúpením viacerých európskych rás, nielen vlastnou nemeckou rasou, ktorá je však chápaná ako spoločný a spojovací element nemeckého národa a prepožičiava nemeckému národu jeho druhovú špecifickú formu.⁶ Pre určenie toho, kto je príslušníkom národa nie je rozhodujúca štátna príslušnosť, ale príslušnosť k národu ako dejinne podmienenej osudovej jednote a pokrvnej príbuznosti, z ktorej vyvstáva spoločenstvo kultúry a jazyka. Štátnym príslušníkom tak môže byť aj ten, kto vo vzťahu k štátotvornému národu je cudzej rasy (fremdrässig), avšak takáto osoba nikdy nemôže byť príslušníkom štátotvorného národa.⁷ To znamená, že ak bol niekto nemeckým štátnym príslušníkom a sám seba pokladal za Nemca, avšak nedisponoval z nacistického uhla pohľadu vhodným rasovým pôvodom, nemohol byť Nemcom ani osobou druhovo príbuznej krvi. Takáto osoba bude pokladaná za „fremdblütig“ a nikdy sa nestane členom národa.

Určité prepojenie medzi národom a štátom mala predstavovať strana. Nacionálno-socialistická nemecká robotnícka strana (ďalej len NSDAP) demonštrovala svoju rasovú koncepciu v 25 bodovom programe z 24. februára 1920. V bode 4 programu stálo, že štátnym občanom môže byť iba osoba, ktorá patrí do národného spoločenstva, teda ten, kto je nemeckej krvi a to bez ohľadu na náboženstvo. Príslušníkom národného spoločenstva nemohol byť ten, kto nebol nemeckej alebo druhovo príbuznej krvi a teda ani žiaden Žid. Podľa bodu 5 programu ten, kto nie je štátnym občanom, môže v Nemecku pobývať iba ako hosť⁸ a musí podliehať zákonodarstvu pre cudzincov. V zmysle bodu 6. programu malo právo na realizáciu zákonodarstva prislúchať iba štátnym občanom, z toho dôvodu sa požadovalo, aby každý verejný úrad, bez ohľadu na to, ktorého druhu, bol zastávaný iba štátnymi občanmi. Program nacistickej strany znamenal, že osoba, ktorá nedisponovala vhodným rasovým pôvodom nielenže nemohla byť pokladaná za Nemca, ale okrem toho nemohla byť ani ríšskym občanom. Body 4, 5 a 6 programu NSDAP tak vytvárali predpoklady pre budúce zavedenie tzv. Sondergesetzgebung, štátneho rasového partikularizmu, čiže zvláštneho zákonodarstva partikulárneho charakteru pre neobčanov. Prijatím norimberských zákonov v roku 1935 sa nacistický program realizoval v podobe rozdelenia obyvateľstva Nemecka na štátnych občanov, ktorí disponovali politickými právami a štátnych príslušníkov, ktorí politickými právami nedisponovali.

Napriek tomu, že Nemci zdôrazňovali potrebu rasovej čistoty nemeckého národa, vo všeobecnosti v centre rasovej politiky stáli predovšetkým Židia. V práci Vladimíra Mandla z roku 1939 s názvom „Právní soustava Německé říše“ sa pri výklade rasy a dedičnosti stretávame s názorom, podľa ktorého „Němci neodůvodňují rasové zákonodárství úsudkem, že by snad některá rasa byla horší než druhá, nýbrž presvědčením o rozdílnosti ras a zhoubným účinkem jejich mísení... Jádrem rasového problému německého je židovská otázka, poněvadž jiné cizí rasy nepřicházejí v Německu v úvahu.“⁹ Hoci pod imaginárny „rasový problém“ možno zaradiť všetky legislatívne opatrenia, ktoré boli zamerané na tzv. ochranu rasy (napríklad zákon proti dedične chorému potomstvu zo 14. júla 1933

⁶ STUCKART, W. – SCHIEDERMAIR, R. *Rassen und Erbpflege in der Gesetzgebung des Reiches*, s. 6–7.

⁷ STUCKART, W. – SCHIEDERMAIR, R. *Rassen und Erbpflege in der Gesetzgebung des Reiches*, s. 7.

⁸ Cudzokrajných štátnych príslušníkov pokladá nacistická teória síce za hostí, ale slovami V. Knappa „hned' sa dodáva, že sú to hostia parazitickí (schmarotzene Gäste)“. In: KNAPP, V. *Problém nacistické právní filozofie*, s. 143.

⁹ MANDL, V. *Právní soustava Německé říše*. Praha: V. Linhart, 1939, s. 37.

a zákon o zdraví manželstva z 18. októbra 1935), protižidovské legislatívne opatrenia sa vyznačovali svojou dôslednosťou, zvrátenou komplexnosťou, výhradne reštriktívnym charakterom, čo naznačuje, že tu nemuselo ísť iba o akúsi „*biologickú ochranu rasy*“, ale skôr o určitú formu „*ideologickej nenávisť*“. To potvrdzuje aj celý rad opatrení zameriavajúcich sa na vylúčenie Židov z hospodárstva krajiny, ktoré nemohli byť odôvodnené iba snahou o rasovú ochranu nemeckého národa.

Podľa nášho názoru možno odvodzovať osobitné zameranie nemeckých rasových predpisov proti Židom zo subjektívnej nenávisť A. Hitlera k Židom, ktorá pramení ešte v rasovom antisemitizme 19. storočia. Hitler nebol prvý, kto presadzoval v Nemecku rasový antijudaizmus. Nemecký filozof Johann Gottfried von Herder (1744–1803), hoci ho nemožno považovať za rasistu, tvrdil, že každá etnická skupina alebo národ má určitý špecifický „*duch národa*“ (*Volksgeist*). Herder odmietal zahraničné a kozmopolitné vplyvy a odporúčal, aby sa im bránilo. Európski Židia boli pre Herdera „*parazitným nádorom na kmeni iných národov*“.¹⁰ Určitý posun k rasovému antisemitizmu je zreteľný u Houstona Stewarta Chamberlaina (1855–1927), ktorý považoval za najdokonalejšiu germánsku rasu a osobitne Nemcov. Ich „*rasovú čistotu*“ však vraj ohrozovali Židia, ktorých pokladal Chamberlain za stelesnenie diabla. Všetky revolučné teórie ako liberalizmus, komunizmus, sekularizmus, teda všetko moderné mali podľa neho na svedomí Židia. Prví antisemiti argumentovali, že Židov môže ich „*židovstva*“ zbaviť jedine krst. No Chamberlain to odmietol. Židom nemôže pomôcť ani krst, pretože ich „*židovstvo*“ je rasovo dané. Práve Chamberlainovi možno pripísať zodpovednosť za spojenie rasovej hygieny a sociálneho darwinizmu s antisemitizmom. V Nemecku sa postupne verejná mienka začala prikláňať k názoru, že Židia nie sú schopní sa asimilovať. V roku 1880 K. E. Dühring formuloval ucelenú koncepciu rasového antisemitizmu. Svojich čitateľov ubezpečoval, že nastane čas, keď nemecké obete „*židovskej agresie*“ vrátia úder a potrestajú Židov za ich „*diabolské sprisahanie*“.¹¹ Práve A. Hitler nárastom svojho vplyvu v štáte povýšil rasový antijudaizmus na súčasť oficiálnej štátnej politiky. Vlastne sa zdá nepravdepodobné, že by sme za spúšťač mechanizmu celého tohto procesu mohli pokladať jedného človeka. Kľúčové postavenie A. Hitlera ako pôvodcu rasového zákonodarstva však „*s hrdosťou*“ priznáva dobová nemecká práva teória. V štvrtej kapitole práce s názvom „*Právne dejiny novoveku*“ R. Bechert uvádza, že „*národný socializmus ako duchovné hnutie je výtvorom Adolfa Hitlera*“. Podľa Becherta Hitler v knihe *Mein Kampf* predstavil vnútorný vývoj národného socializmu a v jeho rámci aj poznanie národnej a rasovej jednoty nemeckého národa, ktorý prepája s „*rozkladným*“ pôsobením Židov. Keďže Hitler vytvára NSDAP na dosiahnutie týchto cieľov, politické ciele NSDAP zahŕňajú rasové, sociálne a kultúrne spoločenstvo.¹² Následne sa okolo týchto teórií vytvoril celý komplex vzťahov snažiacich sa odôvodniť, prečo sú Židia cudzím elementom v nemeckom národe. V Židoch národní socialisti nevideli národnostnú menšinu s odôvodnením, že Židia v Nemecku nemôžu byť národnostnou menšinou, keďže nikde nemajú vlastný štát, kde by tvorili štátotvorný národ, v židovstve nacisti nevideli ani náboženstvo, ale krvné

¹⁰ FREDERICKSON, G. M. *Rasismus-stručná historie*. BB/art: Praha, 2003, s. 61.

¹¹ BURLEIGH, M. – WIPPERMANN, W. *Rasistický stát: Německo 1933–1945*. Praha: Columbus, 2010, s. 46, FREDERICKSON, G. M. *Rasismus – stručná historie*, s. 62.

¹² BECHERT, R. *Rechtsgeschichte der Neuzeit*. Leipzig: Kohlhammer, 1944, (bez číslovania).

spoločenstvo.¹³ Práve tento aspekt usvedčuje nacistickú rasovú teóriu zo lži, pretože pokiaľ Židia tvoria pokrvné spoločenstvo, mali by tvoriť z nacistického uhla pohľadu národ tak isto ako ho tvoria Nemci. Nie je preto dôvod, aby neboli uznaní za národnostnú menšinu, napriek tomu, že nikde nemajú vlastný štát.

Preto neprekvapuje, že nacistické Nemecko pokladalo za jednu z najdôležitejších úloh vylúčiť Židov ako „*cudziu rasu*“ politicky (verejná služba), konkurenčne (slobodne povolania) a hospodársky (súkromné zamestnávanie) z vplyvu na chod štátu a hospodárstva. Nástrojom k tomu sa stala práve reštrikčná legislatívna úprava. Pokiaľ dovtedy existovala židovská otázka v Nemecku iba v predstavách niektorých príslušníkov radikálnych skupín, po vytvorení a aplikácii rasového zákonodarstva sa židovská otázka naozaj vytvorila, pričom ako demonštruje sled udalostí, tieto opatrenia židovskú otázku vyvolali úmyselne. Konečný účel týchto opatrení, a to nielen v oblasti zamestnávania Židov, podstúpil určitý vývojový proces a ani holokaust nebol spočiatku predpokladaný ako jeho konečné vyústenie. Až dynamika vojnového vývoja stanovila definitívne tragické vyústenie tzv. „*konečného riešenia*“.

2. DISKRIMINÁCIA ŽIDOV V NIEKTORÝCH POVOLANIACH DO ROKU 1935

Väčšina nemeckých právnikov začala čoskoro po prevrate myslieť v rámci národno-socialistického ponímania práva.¹⁴ Systém písaného práva bol doplnený o nové pramene práva, čiže: 1) prozreteľnosť prejavenu prostredníctvom vodcu, 2) rasovo určené národné spoločenstvo, 3) politický program NSDAP, 4) národno-socialistický svetonázor a 5) zdravé národné cítenie. Naskrze teda o ideologické pojmy, ktoré mali až transcendentný, metafyzický charakter. Nacistické právo sa nedištancovalo od práva prirodzeného, ale pretransformovalo jeho obsah.¹⁵ Pri výklade jednotlivých právnych noriem obmed-

¹³ JURÁŠEK, S. Právní a hospodářské postavení židů v Říši. *Právník*, r. 78, 1939, s. 481. Článok v novinách Jüdisches Gemeindeblatt Berlin odkazujúci na článok Frankfurter Zeitung o prvom komentári k norimberským zákonom uvádza, že Židia nemôžu v Nemecku predstavovať národnostnú menšinu („*nationale Minderheit*“), keďže nemajú svoj vlastný štát, ale iba menšinu etnickú („*völkische Minderheit*“). In: Der erste Kommentar zu den Nürnberger Gesetzen. *Jüdisches Gemeindeblatt Berlin*, vydanie z 5. januára 1936, s. 3.

¹⁴ Pri založení Nemeckého právneho frontu (Deutsche Rechtsfront) 2. júna 1933 v Hamburgu hovoril hamburský justičný senátor o potrebe tvorby nového materiálneho práva, ktoré vychádza zo záujmov nemeckého rasového národa. Vodca nemeckých advokátov hovoril pri rovnakej príležitosti o potrebe vytvorenia národného a osudového spoločenstva za predpokladu vylúčenia rasovo cudzích elementov. Podobne sa rasovej rétorike nevyhol pri otvorení zjazdu Spolku národno-socialistických nemeckých právnikov (BNSDJ) v Lipsku 30. septembra 1933 ani H. Frank. Vedúci predstaviteľ nemeckej právnej vedy, Helmut Nicolai pokladal rasovú náuku a právo za úzko prepojené. Právo totiž nebolo ľudskými dielom, ale akýmisi božím svätým poriadkom. Právo pramení z rasovo podmieneného právneho vedomia (Rechtsgewissen). Právo je formálne vyjadrenie mravnej ideí. Národný socializmus musí tvoriť právo, ktoré zodpovedá národno-socialistickému svetonázoru nemeckého národa. In: WROEBEL, H. Die Anfechtung den Rassenmischehe-Diskriminierung und Entrechtlichung der Juden in den Jahren 1933 bis 1935. In: *Kritische Justiz*, Baden-Baden, 16, 1983, Heft 4 s. 351–352. Dostupné na internete: <http://www.kj.nomos.de/fileadmin/kj/doc/1983/19834Wrobel_S_349.pdf> (navštívené dňa 28. 12. 2012).

¹⁵ Podľa Bernda Rùthersa platí, že: „*právnický stav se ve Třetí Říši nestal a ani nemohl stát obětí vlastní pozitivistické víry v psaný zákon, protože právní řád Výmaru zůstal v podstatě zachován. Naopak práve tento právní řád byl díky účelově uzpůsobenému (záujmům a očekávaním nových „mocipánů“ odpovídajícímu) výkladu za aktivního přispění právníckého stavu pozměněn do své výsledné a neblahé podoby.*“ V nacistickom práve teda nešlo o akési precenenie významu pozitívneho práva, ale skôr o zmenu jeho ideologickej základne.

zujúcich zamestnávajú Židov, je potrebné mať na pamäti, že súdny výklad jednotlivých zákonov sa riadil vyššie uvedenými princípmi. Najpresnejšie to vyjadrujú Smernice o postavení a úlohách sudcov z roku 1936, podľa ktorých „*Základem výkladu všech právních pramenů je národně socialistický světový názor tak, jak se nachází obzvláště v stranickém programu a vyjadřeních vůdce*“.¹⁶ Akékoľvek výnimky, resp. zmiernenia legislatívy sa potom javia celkom formálnymi.¹⁷ Okrem toho tu nešlo iba o podceňovanie legálneho formalizmu, ale aj o praktické presadzovanie ideologických poučiek ako „*Gemeinnutz geht vor Eigennutz*“ alebo „*Du bist nichts, dein Volk ist alles*“ a pod., ktoré práva jednotlivca odsúvali do úzadia.¹⁸ Celý právny poriadok bol teda iba nástrojom na presadzovanie štátnej (svoj)vôle. Nástrojom, bez ktorého sa možno v prípade potreby dalo aj zaobísť.¹⁹

Prvý zákon vydaný na území Nemecka, ktorý mal „*rasovo-právny*“²⁰ charakter bol Zákon o obnove profesionálnej štátnej služby zo 7. apríla 1933 (Gesetz zur Wiederherstellung des Berufsbeamtentums, RGBl. I, 1933, S. 175). Zákon sa týkal obmedzenia prístupu politicky nežiaducích osôb k štátnej a verejnej službe (najmä komunisti) a hoci nebol zameraný výhradne na Židov, stal sa prvou právnou normou zasahujúcou do občianskych práv židovskej menšiny v Nemecku. Zákon v zmysle § 1 v podstate umožňoval svojvoľné prepustenie zamestnancov z úradu. Norma ešte neobsahovala a ani neodkazovala na definíciu pojmu Žid a vychádzala z delenia na „*árijcov*“ a „*neárijcov*“.

Nešlo teda o absolutizovanie pozitivizmu, ale naopak o odklon od pozitívneho práva a príklon k ideologickým aspektom. Právni teoretici ako Carl Schmitt alebo Karl Larenz dláždili cestu k zrušeniu viazanosti sudcov právom a k voľnej interpretácii práva. Carl Schmitt vo svojej koncepcii „*konkretes Ordnungsdenken*“ odvodzuje platné právo zo súhrnného ľudového poriadku (die völkische Gesamtordnung). Jeho koncepcia sa stáva akýmsi „*transformátorom právne-politických prání nacistického vedení pro oblast platného práva*“. Pozri: SELTENREICH, R. Dilema totality-soudci a právní teoretikové v nacistickém Německu. *Právník*. 1997, roč. 136, č. 4, s. 344–346.

¹⁶ SIMON, D. Waren die NS-Richter unabhängige Richter im Sinne des § 1 GVG?, *Justizalltag*, s. 13. Cit. podľa: SELTENREICH, R. Dilema totality-soudci a právní teoretikové v nacistickém Německu, s. 351.

¹⁷ Na všetky právne normy bolo nahliadané z pozície prospešnosti národa. Na tento účel v zákonoch slúžili tzv. generálne klauzuly, ktoré boli súčasťou niektorých právnych predpisov a slúžili ako interpretačné pravidlo, korektív k pôvodným liberalistickým zásadám právneho poriadku. Okrem toho pri argumentácii jednotlivých súdov sa často vlastne ani nevychádzalo z právneho textu, ale skôr z hlasu „*národného svedomia, vrodeneho právneho citu*“. Pokiaľ rozhodnutie viedlo k výsledku odporujúcej moravnosti, muselo byť rozhodnutie odvodené z moravnosti a dosiahnuté použitím extenzívneho alebo reštriktívneho výkladu. Príkladom použitia extenzívneho výkladu je rozhodnutia obvodného súdu v Norimbergu z roku 1938. Išlo o výpoveď židovskému nájomníkovi z bytu na základe tretieho bodu § 2 zákona na ochranu nájomníkov. Podľa právneho názoru súdu „*odporovalo by účelu zákona, pokiaľ by sa jeho ochranné ustanovenia vzťahovali i na osoby stojace mimo spoločenstva nemeckého národa, ktoré k nemu nikdy nemôžu patriť. To je práve prípad Židov...*“. Rovnaká analógia mohla byť použitá na ktorýkoľvek iný prípad. Pozri: ČERNÝ, P. Role soudce a práva v časech revolučních. *Právník*. 2005, roč. 144, č. 8, s. 825–826.

¹⁸ Totalitné ideológie inšpirované socializmom (nacionálny socializmus, fašizmus, komunizmus) sa stavali odmietavo k individualizmu a zdôrazňovali význam kolektívu a spoločenského (štátneho) záujmu. Z tohto dôvodu sa tu stieral rozdiel medzi tým čo je súkromné a tým čo je verejné. Základom právneho poriadku v nacionálno-socialistickom štáte bol ľud, ľudová pospolitosť (Volksgemeinschaft), ktorá vytvárala akési kolektívne vedomie, ktorému malo právo slúžiť a s ktorým malo tvoriť jednotu. Právo nemalo slúžiť jednotlivcovi, ale celku, čiže ľudovej pospolitosti. Namiesto ochrany záujmov jednotlivca nastupovala služba pre pospolitosť. Jednotlivci proti sebe nestáli v právnych pomeroch ako strany s protichodnými záujmami, ale naopak, ako členovia pospolitosti spolupracujúci na dosiahnutí spoločnej idey. Podľa J. Osvátha „*hladisko pospolitosti má jednotlivca totálne opanovať*“ v zmysle výroku A. Hitlera: „*Ty si ničím, všetkým je tvoj ľud*.“ In: OSVÁTH, J. Národnosocialistické súkromné právo. *Právny obzor*. 1942, roč. 25, s. 48–49.

¹⁹ SELTENREICH, R. Dilema totality-soudci a právní teoretikové v nacistickém Německu, s. 348.

²⁰ STUCKART, W. – SCHIEDERMAIR, R. *Rassen und Erbpflege in der Gesetzgebung des Reiches*, s. 33.

Za „neárijca“ sa v zmysle § 2 ods. 1 prvého vykonávacieho nariadenia k zákonu pokladala osoba, ktorá pochádzala z neárijských, obzvlášť židovských rodičov. Pričom postáčovalo, pokiaľ jeden z rodičov resp. starých rodičov nemal árijský pôvod. Toto sa obzvlášť predpokladalo, keď jeden z rodičov alebo starých rodičov bol židovského náboženstva. Skutočnosti, na základe ktorých sa dokazoval árijský alebo neárijský pôvod boli rodný list, sobášny list rodičov resp. aj vojenské dokumenty, pokiaľ išlo o frontových bojovníkov. V prípade, že sa vyskytli pochybnosti, musela si dotknutá osoba vyžiadať posudok znalca z odboru genetiky, ktorého stanovovalo ministerstvo vnútra. (Erste Verordnung zur Durchführung des Gesetzes zur Wiederherstellung des Berufsbeamtentums, RGBl. I, 1933, S. 175). Obmedzenia sa na základe novelizácie zákona o ríšskych úradníkoch dotkli aj osôb, ktorých manželskí partneri nemali árijský pôvod. Aj títo úradníci mali byť prepustení. (Gesetz zur Änderung von Vorschriften auf dem Gebiete des allgemeinen Beamten, des Besoldungs und des Versorgungsrecht, RGBl. I, 1933, S. 74, § 1a ods. 3). Keďže napriek vydaniu nariadenia vznikali pochybnosti o tom, koho možno pokladať za „neárijca“, ríšsky minister vnútra W. Frick 1. septembra 1933 uviedol, že pre stanovenie neárijského pôvodu nebude rozhodujúce náboženstvo, ale „pôvod, rasa, krv“. Išlo tak o stanovenie „právne záväzného pojmu Žid, ktorý spočíval na rasovo-biologických predpokladoch“.²¹ Interné normatívne predpisy, ktoré ustanovovali prísnejšie tzv. árijské paragrafy však zostali v platnosti. V tejto súvislosti vydal A. Hitler rozhodnutie o tom, že každá športová organizácia, ktorá mala v Nemecku pred rokom 1933 a v Rakúsku pred rokom 1938 prísnejšie tzv. árijské paragrafy, si tieto môže ponechať v platnosti.²²

Vo vzťahu k postaveniu židovských štátnych úradníkov bol kľúčový § 3 zákona, tzv. árijská klauzula. Na jej základe mali byť neárijskí úradníci preložený do penzie, pokiaľ sa však jednalo o čestných úradníkov, tí boli zo štátnej služby prepustení. Výnimka v § 3 ods. 2, podľa ktorej sa árijská klauzula nevzťahovala na tých úradníkov, ktorí boli úradníkmi už od 1. augusta 1914 a na tých úradníkov, ktorí bojovali na frontoch prvej svetovej vojny za Nemecko alebo jeho spojencov, alebo ktorých otec alebo syn padol na fronte („Frontkämpferprivileg“), bola presadená prezidentom Hindenburgom, ktorého pohoršila skutočnosť, ako sa zaobchádzalo so židovskými lekármi a advokátmi, ktorí bojovali za Nemecko vo svetovej vojne. Ďalšie výnimky mohol pripustiť ríšsky minister vnútra po dohode s príslušným ministrom alebo najvyššie krajinové úrady v prípade úradníkov v zahraničí. Toto ustanovenie bolo ods. 1 bod 3 tretieho zákona k zákonu o obnovení úradníctva (Drittes Gesetz zur Änderung des Gesetzes zur Wiederherstellung des Berufsbeamtentums, RGBl. I, 1933, S. 655) rozšírené aj na úradníčky. Odstránenie „výnimky pre frontových bojovníkov“ zaviedlo až druhé nariadenie k zákonu o ríšskych občanoch a zvyšní Židia museli odísť zo svojich pracovných pozícií do 31. decembra 1935. Spoločne so zákonom o obnovení profesionálnej štátnej služby zo 7. apríla 1933 bol prijatý aj zákon o pripustení k advokátskej činnosti (Gesetz über die Zulassung zur Rechtsanwaltschaft, RGBl. I, 1933, S. 188). Zákon aj v tomto prípade naďalej rešpektoval „privilégium pre frontových bojovníkov“ a pre tých advokátov, ktorí boli činní už 1. augusta 1914 (§ 1)

²¹ BENZ, W. *Handbuch des Antisemitismus, Judenfeindschaft in Geschichte und Gegenwart. Band 3. Begriffe, Theorie, Ideologien.* Berlin/New York: Walter de Gruyter, 2010, s. 28–29.

²² BENZ, W. *Handbuch des Antisemitismus. Band 5. Organisationen, Institutionen, Bewegungen.* Berlin/Boston: Walter de Gruyter, 2012 s. 19.

avšak zotrval na rozdelení na „*árijcov*“ a „*neárijcov*“ a nepripúšťal k advokácii nielen „*neárijcov*“, ale aj osoby, ktoré boli „*komunisticky činné*“. (§ 1 a § 3) Pri osobách, ktoré spadali pod klauzulu privilegovaných bojovníkov mohlo byť vydané takéto dočasné obmedzenie iba v prípade, že tieto osoby boli činné v komunistickom hnutí. Predpis sa nevzťahoval na tých, ktorí patrili k advokátom už 1. augusta 1914 ako aj na tých, ktorí bojovali za Nemecko alebo jeho spojencov na frontoch svetovej vojny alebo na tých, ktorých otec alebo synovia padli na fronte.²³ Oveľa ďalekosiahlejšie účinky mali árijské klauzuly resp. paragrafy mimo okruh platnosti uvedených zákonov, nakoľko zväzy, spolky, zamestnanecké organizácie a združenia vylučovali židovských členov už s predstihom analogicky k zákonu o obnovení profesionálnej štátnej služby.²⁴

Približne rok po vydaní oboch predpisov sa ríšsky súd vyslovil v tom zmysle, že týmito zákonmi štát akceptoval význam rasového rozlišovania medzi Židmi a „*árijcami*“, a že súdy by mali na tento rozdiel prihliadať. Rasový antisemitizmus nadobudol právny charakter.²⁵

3. PARTIKULÁRNA PRÁVNA ÚPRAVA PO PRIJATÍ NORIMBERSKÝCH RASOVÝCH ZÁKONOV V ROKU 1935

Prelomovým vo vzťahu k právnemu postaveniu Židov v Nemecku bol rok 1935, kedy došlo prijatím tzv. norimberských rasových zákonov k úplnej právnej realizácii nacistického politického programu. Norimberské rasové zákony formálne-právne stanovili definíciu pojmu Žid, ktorá nahradila dovtedy platné rozdeľovanie na „*árijcov*“ a „*neárijcov*“, ešte striktnejšie rozdelili nemeckú populáciu na dve nerovnoprávne kategórie a zaviedli rasové obmedzenia v styku medzi Židmi a nežidmi.

Norimberské zákony nemali výhradne protižidovský charakter, no Židia boli postavení do centra tzv. rasovej politiky. Vo vzťahu k Židom môžeme norimberské zákony v najširšom slova zmysle vymedziť ako relatívne komplikovanú sústavu reštriktívnych právnych noriem zameraných na politickú, hospodársku a spoločenskú izoláciu určitých vopred definovaných osôb, majúcich určitú spojitosť so židovskou konfesiou od majoritnej nemeckej spoločnosti. Boli tvorené dvoma prípadne troma základnými predpismi (zákon o ríšskom občianstve, zákon o ochrane nemeckej krvi a cti a zákon o ríšskej vľajke)²⁶

²³ Podobne ako v prípade úradníckeho stavu, došlo i na základe tohto zákona k rozsiahlym čistkám v radoch advokácie. Napr. v období od 7. 4. 1933 do 30. 4. 1934 nebolo v Berlíne pripustených k výkonu advokácie celkovo 569 neárijských advokátov (celkový počet všetkých advokátov bol 3890). Činnosť bola však povolená naďalej 2122 neárijským advokátom, čo indikuje fakt, že legislatívna úprava ešte nebola taká prísna, ako od roku 1935 a väčšina židovských advokátov ostala vo výkone povolania. Pozri bližšie: TAUCHEN, J. *Vývoj trestného súdnictví v Nemecku v létech 1933–1945*. Ostrava: KEY Publishing, 2010, s. 65.

²⁴ BENZ, W. Cíle a opatření národněsocialistického pronáledování židů v Německu. In: HOENSCH, J. K. – BIMAN, S. – LIPTÁK, L. *Emancipácia Židov – antisemitizmus – prenasledovanie v Nemecku, Rakúsko-Uhorsku, v českých zemiach a na Slovensku*. Bratislava: VEDA, 1999, s. 113.

²⁵ Porovnaj: WROEBEL, H. Die Anfechtung den Rassenmischehe- Diskriminierung und Entrechtlichung der Juden in den Jahren 1933 bis 1935. In: *Kritische Justiz*, Baden-Baden, 1983, 16, Heft 4, s. 351 Dostupné na internete: <http://www.kj.nomos.de/fileadmin/kj/doc/1983/19834Wrobel_S_349.pdf> (navštívené dňa 28. 12. 2012).

²⁶ Tieto tri predpisy neboli prijaté vládou, ale výnimočne Ríšskym snemom na jeho zasadnutí v Norimbergu, v treťi kde sa konali ríšske dni strany, aby sa zvýraznil význam týchto zákonov. Podľa oficiálnych vyhlásení mali zákony prispieť k vytvoreniu určitej úrovne, v rámci ktorej bude môcť národ nájst spokojivý

a veľkým množstvom podzákonných vykonávacích predpisov. Podľa prvého komentára k norimberským zákonom práve zákon o ríšskom občianstve a zákon o ochrane nemeckej krvi a cti vytvárali jednotu, pričom komentár ich cieľ videl v „*disimilácii Židov*“ a neváhal vydávať zákonné izolovanie Židov za prostriedok ich ochrany.²⁷ Prijatím zákona o ríšskom občianstve sa nacistický štát definitívne dištancoval od dovtedajšej nauky inšpirovanej liberalizmom, podľa ktorej je štát právnou a organizačnou jednotkou a do národa patrí každý, kto patrí pod štátnu zvrchovanosť. Keďže národ je žijúci organizmus a štát je forma zabezpečujúca prežitie národa, politické práva môžu v plnom rozsahu vykonávať iba tí, ktorí pokrve patria k národu.²⁸ V zmysle § 1 a 2 zákona o ríšskom občianstve (Reichsbürgergesetz, RGBl. I, 1935, S. 1146) z 15. septembra 1935 bol štátnym príslušníkom (Reichsangehörige) iba ten, kto patril do ochranného zväzku Nemeckej ríše. Avšak iba tí štátni príslušníci, ktorí mali nemeckú alebo druhovo príbuznú krv a svojimi pomermi dosvedčili, že sú odhodlaní slúžiť v dôvere k nemeckému ľudu a ríši mali privilégiované postavenie ako ríšski občania (Reichsbürger). Prvé nariadenie k zákonu o ríšskych občanoch, ktoré na základe splnomocňovacej normy vydalo ministerstvo vnútra stanovovalo, že ríšskym občanom bol iba štátny príslušník nemeckej alebo druhovo príbuznej krvi, ktorý mal v čase účinnosti zákona volebné právo do ríšskeho snemu, alebo ktorému bolo dočasne prepožičané ríšske občianstvo.²⁹ Aby sa určilo, že Židia nemôžu byť štátnymi občanmi, prvé nariadenie k zákonu o ríšskych občanoch zaviedlo v § 5 pojem „*Žid*“ a v § 2 ods. 2 pojem „*židovský miešanec*“. Touto definíciou mal byť nahradený pojem „*árijec*“ a jej zavedením sa „*rasová otázka*“ mala v Nemecku v podstate ohraničiť na tzv. židovskú otázku.³⁰ Podľa § 5 ods. 1 a § 2 ods. 2 druhá veta nariadenia bol Žid ten, kto pochádzal aspoň od troch, podľa rasy úplne židovských starých rodičov, teda od starých rodičov, ktorí patrili k židovskému náboženstvu. Podľa § 5 ods. 2 bola však Židom aj osoba, ktorá pochádzala z dvoch starých rodičov židovského vierovyznania, pokiaľ spĺňala náležitosti uvedené v § 5 ods. 2 písm. a) až d). Za Žida sa teda považoval aj ten „*židovský miešanec*“, ktorý pochádzal od dvoch úplne židovských prarodičov, a ktorý ako štátny príslušník:

---

pomer k Židom, v opačnom prípade bude pokračovať „*židovské štvanie*“ (A. Hitler). Na rokovani sa ústami H. Göringa výslovne odmietla liberalistická koncepcia slobody. Podľa Göringa sloboda pramení z krvi a môže sa udržať čistotou rasy. Útočí aj na koncepciu rovnosti, ktorú spája výhradne s čistotou rasy. Podľa neho „*keď Boh stvoril rasy, nechcel nič rovné. Zažili sme, čo to znamená, keď národ musí žiť rovnosť podľa cudzích a neprirodzených zákonov, táto rovnosť totiž neexistuje.*“ In: *Stenografický záznam zo šiesteho zasadnutia ríšskeho snemu*, s. 59 a 61.

Dostupné na: <http://www.reichstagsprotokolle.de/Blatt2_w9_bsb00000142_00061.html> [Cit. 15. 12. 2012].

²⁷ Jednotu týchto dvoch predpisov možno vidieť v tom, že zákon o ríšskom občianstve vylučuje z politického rozhodovania tých štátnych príslušníkov, ktorí sú rasovo cudzorodí (blutsfremde) a zákon o ochrane nemeckej krvi a cti vykazuje židovský ľud (Volk) do vlastného životného priestoru, v ktorom sa odstráni možnosť tvorby pohlavného spoločenstva. In: Článok Der erste Kommentar zu den Nürnberger Gesetzen. *Jüdisches Gemeindeblatt Berlin*, vydanie z 5. januára 1936, s. 3.

²⁸ MANDL, V. *Právní soustava Německé říše*, s. 38.

²⁹ To, kto sa môže stať ríšskym občanom a kto teda má nemeckú alebo druhovo príbuznú krv však záviselo pravdepodobne od danej politickej situácie a motivácie jednotlivých autorov píšucich o nacistickom právnom poriadku. Inak si totiž nemožno vysvetliť, že S. Jurášek, radí k národom s druhovo príbuznou krvou napríklad Poliakov, zatiaľ čo Japoncov chápe ako cudzokrvných. JURÁŠEK, S. *Právní a hospodářské postavení židů v Říši*, s. 482.

³⁰ Článok Der erste Kommentar zu den Nürnberger Gesetzen. *Jüdisches Gemeindeblatt Berlin*, vydanie z 5. januára 1936, s. 3.

- a) bol pri vyhlásení zákona o ríšskych občanoch členom židovskej náboženskej spoločnosti alebo bol po tomto dni do nej prijatý (16. september 1935)
- b) bol ženatý pri vyhlásení zákona o ríšskych občanoch so Židom alebo sa po tomto dni s ním oženil
- c) pochádza z manželstva so Židom, ktoré bolo uzavreté po nadobudnutí platnosti zákona o ochrane nemeckej krvi a cti (17. september 1935)
- d) pochádza z nemanželského styku so Židom a narodí sa po 31. júli 1936

Pri skúmaní toho, či osoba pochádzala z úplne židovského starého rodiča bolo rozhodujúce, či starý rodič bol príslušníkom židovskej náboženskej obce. Nezáležalo na tom, ako dlho bola osoba členom židovskej náboženskej obce. Napriek tomu, že sa hovorilo o „*podľa rasy úplnom židovskom starom rodičovi*“ skúmanie rasového pôvodu židovského starého rodiča by mohlo viesť k záveru, že mal iba dvoch prípadne jedného židovského prarodiča, čím by však už on sám nespadal pod kategóriu úplného Žida, ale iba „*židovského miešanca*“. To by mohol byť aj dôvod prečo uvedené ustanovenie o úplne židovskom starom rodičovi malo charakter nevyvrátiteľnej domnienky.³¹ Podľa uvedeného výpočtu je teda zrejmé, že definícia nebola vytvorená výhradne podľa rasových kritérií.³² V § 2 ods. 2 sa vychádzalo z toho, že „*židovským miešancom*“ je ten, kto pochádza od jedného (miešanec druhého stupňa, Mischling zweiten Grades) alebo dvoch podľa rasy židovských starých rodičov (miešanec prvého stupňa, Mischling ersten Grades), ak sa nepokladal za Žida.³³ Pojem „*Žid*“ bol koncipovaný pomerne úzko, takže mnohých tzv. položivov (Halbjuden) niektoré protižidovské opatrenia po roku 1935 nepostihli.³⁴ Židovskí miešanci v zmysle norimberských rasových zákonov paradoxne získali v niektorých prípadoch lepšie postavenie, ako mali podľa dovtedajšej úpravy. Išlo o prípady, keď ustanovenia norimberských zákonov rušili existujúce tzv. árijské paragrafy, ktoré vydali rozličné združenia a zväzy. Árijské paragrafy týchto združení sa museli prispôsobiť norimberskému vymedzeniu pojmu Žid. K týmto organizáciám patrili aj Nemecký pracovný front (DAF). Na druhej strane ostali nedotknuté tie árijské paragrafy, ktoré mali zákonný základ alebo platili pre NSDAP a jej zložky.³⁵ Členovia NSDAP boli napr. povinní preukázať, že „*deutschblütig*“ boli nielen ich starí rodičia, ale aj ich prarodičia.³⁶ Záver o tom, že časť diskriminačných opatrení proti židovskej populácii podľa dovtedajších predpisov zostala súčasťou právneho poriadku aj za účinnosti novej definície možno vyvodit' aj zo znenia § 6 prvého nariadenia k zákonu o ríšskych občanoch, v zmysle ktorého „*pokiaľ v ríšskych zákonoch alebo nariadeniach Národnosocialistickej nemeckej robotníckej*

³¹ Porovnaj: JURÁŠEK, S. Právni a hospodárske postavení židů v Říši. *Právník*, s. 483, K „*rasovej nomenklatúre*“ prijatej v Norimbergu pozri napr.: SEIDLER, H. – RETT, A. *Rassenhygiene. Ein Weg in den Nationalsozialismus*. Wien – München: Jugend und Volk, 1988, s. 249, SCHOCHMANN, W. *Niektoré zásady nemeckého manželského práva s hľadiska práva platného v Slovenskej republike. Právny obzor*, 1942, roč. 25, s. 110–112.

³² STEINER, J. M. – FREIHERR VON CORNBERG, J. Willkür in der Willkür. In: *Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte*. München: Institut für Zeitgeschichte, r. 46, 1998 s. 145. Dostupné na: <http://www.ifz-muenchen.de/heftarchiv/1998_2.pdf> Cit. [27. 12. 2012].

³³ Rozlišovanie na miešanca druhého a prvého stupňa obsahoval obežník ríšskeho a pruského ministra vnútra zo dňa 26. novembra 1935.

³⁴ STEINER, J. M. – FREIHERR VON CORNBERG, J. Willkür in der Willkür. In: *Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte*, s. 145.

³⁵ Der erste Kommentar zu den Nürnberger Gesetzen. *Jüdisches Gemeindeblatt Berlin*, vydanie z 5. januára 1936, s. 3.

³⁶ JURÁŠEK, S. Právni a hospodárske postavení židů v Říši. *Právník*, s. 486.

strany a jej zložiek budú stanovené požiadavky na čistotu krvi nad rámec § 5, tieto ostávajú nedotknuté“ ako aj zo skutočnosti, že niektoré protizidovské predpisy (napr. zákon o znovuoobnovení úradníctva) boli zrušené až zákonom č. 1 spojeneckej kontrolnej rady 20. septembra 1945 (Kontrollratsgesetz Nr. 1 betreffend die Aufhebung von NS-Recht).

Podľa novej právnej úpravy adresátni obmedzení boli iba osoby, ktoré v zmysle norimberských zákonov boli pokladané za Židov a osoby, ktoré nimi boli podľa interných predpisov niektorých organizácií. Pre novú právnu úpravu platilo, že ak má určitý predpis platiť na tzv. židovského miešanca muselo to byť v ňom výslovne uvedené.³⁷ Príkladom je ustanovenie, že tzv. židovský miešanec môže konať aktívnu vojenskú službu, ale nemôže byť vojenský predstavený (Wehrgesetz, RGBl. I, 1935, S. 609, v znení zákona z 26. apríla 1936, RGBl. I, 1936, S. 518) alebo rovnaké ustanovenie týkajúce sa ríšskej pracovnej služby.³⁸ Židia podľa § 4 neboli ríšskymi občanmi, takže v zmysle § 3 nemohli požívať ani plných politických práv a hlasovacie právo v politických záležitostiach a nemohli zastávať verejný úrad.³⁹ A to ani v prípade, že by svojim konaním dokázali oddanosť nemeckému národu a štátu plnením si pracovnej a brannej povinnosti resp. prospechom vo verejnej či súkromnej službe, keďže nevyhovovali podmienke nemeckej krvi alebo druhej príbuznosti. Židia patrili pod kategóriu štátnych príslušníkov avšak často iba formálne, pretože neustále podliehali novým obmedzeniam osobnej slobody, ako aj hospodárskej slobody, čo bolo zjavne v rozpore s tým, že štátny príslušník mal právo byť hospodársky činný a právo využívať hospodárske zariadenia.⁴⁰ Uplynutím 15. novembra 1935 mali byť osoby židovského pôvodu, ktoré zastávali verejný úrad prepustené. Keďže nariadenie rezignovalo na tzv. veteránsku klauzulu z roku 1933 a ostatné výnimky, zamestnanie museli opustiť najmä tí úradníci, ktorí bojovali na frontoch prvej svetovej vojny a na ktorých sa doteraz vzťahovala veteránska klauzula a úradníci, ktorí po roku 1933, ak boli zamestnaní už 14. augusta 1914 ostali v štátnej službe.

V § 7 uvedeného nariadenia sa ustanovovalo, že „vodca a ríšsky kancelár môže udeliť oslobodenia z predpisov vykonávacích nariadení“. Hitler si tu chcel vyhradiť rozhodovanie pravdepodobne iba pre seba, keďže v pôvodnom návrhu nariadenia bolo ustanovenie o tom, že o výnimkách mohol rozhodovať ríšsky minister vnútra po zhode so zástupcom vodcu. Pripustenie uvedenej možnosti udeľovať výnimky, ponechávalo určitý priestor na lavírovanie najmä voči tzv. židovským miešancom, keďže bola zrejماً skutočnosť, že mnohé osobnosti verejného života, hospodárstva, umenia a vedy a aj Hitlerovho najbližšieho okolia mali židovských predkov. Aj preto vo výklade k prvému nariadeniu k zákonu o ríšskych občanoch zo 7. októbra 1935, ktorý predložil štátny sekretár W. Stuckart bolo uvedené, že: „Možnosť udeľovať oslobodenia z určitých ustanovení tohto nariadenia má odstrániť nepredvídateľné politické ťažkosti.“ Je tiež možné, že Hitler bol oboznámený

³⁷ JURÁŠEK, S. Právni a hospodárske postavení židů v Říši. *Právník*, s. 485.

³⁸ JURÁŠEK, S. Právni a hospodárske postavení židů v Říši. *Právník*, s. 489.

³⁹ Celý koncept rozdelenia na ríšskych občanov a ríšskych štátnych príslušníkov bol veľkou lžou, pričom sa počítalo s konečným vylúčením Židov zo spoločnosti, čo spätne potvrdzuje aj W. Stuckart v roku 1944. „Cielom národnosocialistického štátneho vedenia, ale je pre budúcnosť izolovať osoby cudzej krvi (Fremdblütige) z príslušnosti k ochrannému zväzku Ríše a tým aj k nemeckej štátnej príslušnosti.“ To bolo aj definitívne realizované v roku 1943 dvanástym nariadením k zákonu o ríšskych občanoch, podľa ktorého Židia naďalej už nemohli nadobúdať nemecké štátne občianstvo ako aj ďalšími nariadeniami. STUCKART, W. – SCHIEDERMAIR, R. *Rassen und Erbpflege in der Gesetzgebung des Reiches*, s. 29.

⁴⁰ Porovnaj: MANDL, V. *Právni soustava Německé říše*, s. 38.

s oslobodeniami pre rakúskych dvorných Židov zo 16. storočia (1551–1580). Pri udeľovaní výnimiek sa dalo na všeobecný záujem, nie záujmy žiadateľa a mali byť udeľované iba vo výnimočných prípadoch. Žiadosti sa dostávali pred Hitlera po komplikovanej administratívnej procedúre, pričom žiadateľ musel preukázať, že je oslobodenia hodný vzhľadom na svoje „osobné, obzvlášť rasové, duchovné a charakterové vlastnosti, svoje zásluhy vo svetovej vojne a pred alebo po prevzatí moci nacistami“.⁴¹ Žiadosti sa týkali jednak osôb, ktoré mali všetkých štyroch alebo troch starých rodičov Židov („Volljuden, Dreivierteljuden“). V týchto prípadoch boli všetky žiadosti takmer bez výnimky zamietnuté. Ďalej osôb, ktoré boli židovskými miešancami, ale na základe určitých skutočností sa pokladali za Židov („Getlungsjude“). V tomto prípade Hitler schválil množstvo výnimiek, keď tieto osoby boli priradené do kategórie miešanca prvého stupňa, avšak v porovnaní s celkovým počtom týchto osôb (v roku 1935 asi 8000) nešlo o veľký počet. Vo viacerých prípadoch došlo aj k zrovnoprávneniu tzv. miešancov prvého stupňa s „árijcami“.⁴² Z uvedeného rezultuje zreteľné odmietavé stanovisko k vyňatiu osôb, pokladaných za Židov z ustanovení norimberských rasových zákonov. Možné výnimky sa tak vzťahovali hlavne na zrovnoprávnenie určitých osôb s tzv. miešancami druhého stupňa alebo v niektorých prípadoch aj na postavenie určitých osôb na roveň „árijcom“.

Po roku 1935 pokračovalo vylučovanie Židov z povolania na „rasovom základe“ s cieľom zakotviť pre jednotlivé povolania numerus nulus a tým Židov z povolania úplne vylúčiť. Možno povedať, že aplikáciou norimberských zákonov došlo k zmene základov protizhidského zákonodarstva, preto boli niektoré predpisy vydané duplicitne. Zároveň možno vývoj po roku 1935 hodnotiť ako vývoj s rastúcou dynamikou, kedy bolo rasové zákonodarstvo tvorené systematicky. Príkladom je celý rad zákonov a nariadení, ktoré židovských štátnych príslušníkov diskriminovali v čoraz väčšej miere. Napríklad nový zákon o nemeckých úradníkoch (Deutsches Beamtenengesetz, RGBL. I, 1937, S. 39) z 26. januára 1937 stanovil zásadu, že úradníkom môže byť iba ten, kto je nemeckej alebo príbuznej krvi a ak je ženatý, iba ak má za manžela príslušníka nemeckej alebo príbuznej krvi (§ 25 ods. 1). Možnú výnimku zákon pripúšťal, pokiaľ bol manžel nežidovského úradníka tzv. židovským miešancom druhého stupňa. Právna úprava zasahovala dokonca tak ďaleko, že dovoľovala úradníkom sobášať sa iba s osobou nemeckej alebo príbuznej krvi resp. na základe výnimky so „židovským miešancom“ druhého stupňa. Úradníkov, ktorí boli zosobášení s osobami, ktoré nemali nemeckú alebo príbuznú krv prepustili, resp. pokiaľ sa zosobášili nevedome boli poslaní do penzie.⁴³ Ríšsky lekársky poriadok (Reichsärzteordnung, RGBL. I, 1935, S. 1433) z 13. decembra 1935 zakázal ustanovenie za lekára pokiaľ žiadateľ nemohol byť ani úradníkom kvôli svojmu pôvodu alebo pôvodu svojho manžela a v čase podania žiadosti podiel lekárov nenemeckej krvi na celkovom počte ríšskych lekárov presahoval podiel osôb nenemeckej krvi v nemeckej populácii (§ 3 ods. 5). Postavenie lekárov definitívne určilo štvrté vykonávacie nariadenie k zákonu o ríšskych občanoch (Vierte Verordnung zum Reichsbürgergesetz RGBL. I, 1938, S. 969) z 25. júla 1938. Aprobácie na výkon lekárskej praxe zanikli dňom 30. septembra 1938 a nové sa

⁴¹ STEINER, J. M. – FREIHERR VON CORNBERG, J. Willkür in der Willkür. In: *Vierteljahrshäfte für Zeitgeschichte*, s. 146–148.

⁴² STEINER, J. M. – FREIHERR VON CORNBERG, J. Willkür in der Willkür. In: *Vierteljahrshäfte für Zeitgeschichte*, s. 151–152.

⁴³ Pozri k tomu aj: JURÁŠEK, S. Právni a hospodárske postavení židů v Říši. *Právnik*, s. 493–494.

neudelovali. Tí Židia, ktorí získali povolenie mohli naďalej ako bývalí židovskí lekári vykonávať činnosť ako ošetrovatelia iba pre Židov (§ 2 a 3). Podobné opatrenia sa dotkli aj advokátov, notárov, zubárov, zverolekárov, lekárnikov a ďalších povolání.

Od konca roku 1938 prešla protižidovská politika v legislatívnej rovine z úpravy tzv. personálnej arizácie na majetkovú arizáciu čo malo za následok reštriktívne opatrenia voči židovským podnikom a rozvázovanie pracovných zmlúv so Židmi. Vo všeobecnosti môžeme postavenie zamestnancov v nemeckých podnikoch hodnotiť tak, že od roku 1933 sa ich sociálna pozícia síce zlepšovala, no na druhej strane strácali reálny dosah na jej ovplyvňovanie. Právnym predpisom, ktorý podľa jeho významu môžeme označiť za akúsi ústavu národnosocialistického pracovného práva bol zákon o organizácii národnej práce (Gesetz zur Ordnung der nationalen Arbeit, RGBl. I, 1934, S. 45).⁴⁴ Zákon robotníkom a ostatným zamestnancom nepriznával žiadne nadmerné zastupovanie resp. neumožňoval kolektívne vyjadriť a presadiť svoje záujmy. Namiesto toho sa sústredil na centralizáciu a prevedenie kompetencií odborových orgánov na štát, ktorý sa tak stal hlavným determinantom postavenia zamestnancov v podnikoch. Výrazne sa posilnili právomoci podnikateľa, keďže základnou axiómou, ktorou sa mal riadiť vzťah medzi zamestnancami a zamestnávateľmi bol vodcovský princíp. V pracovnom pomere už nešlo o vzťah medzi podnikateľom (Unternehmer) a robotníkmi a ostatnými zamestnancami resp. osadenstvom podniku (Belegschaft), ale o vzťah medzi vodcom (Führer) a jeho nasledovníctvom resp. „družinou“ (Gefolgschaft). Podľa § 1 a nasl. zákon v podstate zaviedol medzi podnikateľom a zamestnancami patriarchálny vzťah, v rámci ktorého mali spoločne pracovať za účelom podpory cieľa podniku a k spoločnému úžitku národa a štátu.⁴⁵ Namiesto závodných rád (Betriebsräte) vznikli tzv. dôvernícke rady (Vertrauensräte), ktorých reálny vplyv bol malý. Akákoľvek nezávislosť dôverníckej rady bola totiž znemožnená tým, že na jej čele stál ex lege vodca podniku ako aj tým, že jedným z predpokladov na členstvo v rade bolo členstvo v DAF⁴⁶ a to, že dôverník bude vynikať vzorovými ľudskými vlastnosťami a v každom čase bude brať ohľad na národný štát. Táto formulácia odkazuje na nacionalistické resp. rasové chápanie robotníckeho zastúpenia v podnikoch, čo zo zastúpenia vylučovalo Židov. Židia boli nasadzovaní na nútené práce (v rámci tzv. pracovného nasadenia – Arbeitseinsatz) najmä v zbrojárskom a stavebnom priemysle. Za tým účelom Robert Ley v novembri 1940 vydal pokyn, aby vedúci funkcionári DAF vyhľadali všetkých židovských zamestnancov v podnikoch, ktorí ešte neboli

⁴⁴ K tomu pozri: SCHORN, H. *Die Gesetzgebung des Nationalsozialismus als Mittel der Machtpolitik*. Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann, 1963, s. 147; RAMM, T. Nationalsozialismus und Arbeitsrecht. In: *Kritische Justiz*, Baden-Baden, 1968, Jrg. 1, Heft 2, s. 110. Dostupné na internete: <http://www.kj.nomos.de/fileadmin/kj/doc/1968/19682Ramm_S_108.pdf>, HACHTMANN, R. Die Krise der nationalsozialistischen Arbeitsverfassung-Pläne zur Änderung der Tarifgestaltung 1936–1940. In: *Kritische Justiz*, Baden-Baden, 1984, Jrg. 17, Heft 3, s. 285–286.

Dostupné na: <http://www.kj.nomos.de/fileadmin/kj/doc/1984/19843Hachtmann_S_281.pdf>.

⁴⁵ Na rokovani vlády 12. januára 1934 ríšsky minister hospodárstva pokladal za hlavný účel zákona odstránenie triedneho boja a postavenie myšlienky podnikového spoločenstva na jeho miesto. In: SPOHN, W. Zur „Betriebsverfassung“ im nationalsozialistischen Deutschland. *Gewerkschaftliche Monatshefte*, Wiesbaden, 1984, Jrg. 35, s. 546–547.

Dostupné na: <<http://www.bpb.de/geschichte/nationalsozialismus/dossier-nationalsozialismus/39551/wirtschaft-und-gesellschaft?p=all>>.

⁴⁶ Skratka pre Nemecký pracovný front (Deutsche Arbeitsfront), nacistickú kváziodborovú organizáciu, ktorá nahradila dovtedajšie odborové organizácie.

v pracovnom nasadení a nahlásili ich úradom práce.⁴⁷ K úprave zamestnávania Židov v súkromných zamestnaniach však napokon došlo v rámci majetkovej arizácie. V roku 1941 sa nariadením o zamestnávani Židov (Verordnung über die Beschäftigung von Juden, RGBl. I, 1941, S. 675) a vykonávacím nariadením k nemu (Verordnung zur Durchführung der Verordnung über die Beschäftigung von Juden, RGBl. I, 1941, S. 681) stanovilo, že využívané židovské pracovné sily sú vylúčené zo sociálnej starostlivosti, podliehajú osobitnej pracovnej povinnosti a môžu vykonávať len práce fyzického charakteru. Tí Židia, ktorí boli zamestnaní sa v zmysle § 1 a nasl. dostali do pracovného pomeru osobitného druhu. To v praxi znamenalo, že Židia viac neboli členmi podnikového spoločenstva (Betriebsgemeinschaft) v zmysle zákona o organizácii národnej práce, hoci sa tento zákon spoločne s ďalšími predpismi na nich podporne vzťahoval (§ 2). Vo vzťahu k židovským zamestnancom došlo aj k obmedzeniu celého radu sociálnych benefitov (dávkový pre rodinu, deti, príplatky pri narodení, sobáš, odmeny nad rámec skutočne vykonanej práce a pod.), pričom v zmysle §§ 11 a 12 mali židovskí zamestnanci prijať prácu, ktorú im prideli príslušný úrad práce. Na prácu mali byť nasadzovaní v skupinách, pričom sa režim postaral aj o ich spoločenskú izoláciu od ostatných zamestnancov (Gefolgschaft).

Do roku 1941 teda došlo v Nemecku k vylúčeniu Židov z aktívnej osobnej činnosti v hospodárstve krajiny tak, že sa z nich vytvorila masa nezamestnaných a príjmu zbavených osôb, ktoré boli nútené „dobrovoľne“ emigrovať z krajiny. Po roku 1939 nastúpila namiesto vystaňovania getoizácia a následné nútené deportácie. Zo spätného uhľadu pohľadu sa teda javia zásahy do postavenia židovských zamestnancov, verejných úradníkov a osôb v slobodných povolaniach iba začiatkom dlhodobého procesu, na ktorého konci stál holokaust.

4. ZÁVER

Ak by sme chceli analyzovať nemeckú protižidovskú legislatívu a skoncipovať určité zovšeobecňujúce závery na príklade obmedzovania a vylučovania Židov z verejnej služby, robotníckych zamestnaní a slobodných povolání v Nemecku v rokoch 1933–1941, mohli by sme skonštatovať nasledovné: Hoci sa nemecká protižidovská legislatíva v určitých aspektoch inšpirovala stredovekými obmedzeniami židovského obyvateľstva (tzv. privilegia odiosa), ideologicky nepramenila zo stredovekej koncepcie antijudaizmu, ktorý bol založený na náboženských a ekonomických dôvodoch, ale z rasového antisemitizmu 19. storočia a 20. storočia. Základom vytvorenia protižidovskej legislatívy bolo vymedzenie pojmu Žid. Definícia pojmu Žid mala byť podľa nemeckej právnej teórie vo všetkých krajinách Európy rovnaká, aby sa dosiahlo „úplné a uspokojivé“ riešenie tzv. židovskej otázky, čiže vylúčenie Židov z Európy („*Entfernung der Juden aus Europa*“). Definícia mala vychádzať zo záverov nemeckej „*rasovej vedy*“ pričom sa podporne používalo najmä konfesijné kritérium. Výlučná konfesijná definícia, ktorá brala do úvahy dátum krstu ako rozhodný dátum pre určenie, či osoba je Židom alebo nie je alebo rozlišovanie založené na štátnej príslušnosti alebo dobe pobytu v krajine, boli pokladané za nevhodné alebo nedostačujúce. Dôvod podľa nacistickej doktríny tkvel v tom,

⁴⁷ BENZ, W. (Hrg.) *Handbuch des Antisemitismus. Judenfeindschaft in Geschichte und Gegenwart. Band 5. Organisationen, Institutionen, Bewegungen*, s. 137.

že „*keď cudzosť a škodlivosť Židov spočíva v ich rasovom pôvode, ktorý je nemenný, bez rozdielu na to v ktorej krajine žije alebo akého je náboženského vyznania... za základ sa musí brať jeho rasová príslušnosť...*“.⁴⁸ Zavedenie norimberskej definície bolo základom tzv. rasového zákonodarstva, ktoré síce nebolo zamerané bezprostredne iba proti Židom, protižidovské zákonodarstvo však tvorilo jeho kľúčovú súčasť. Norimberská definícia paradoxne v niektorých prípadoch (samosprávne korporácie, zväzy a pod.) pôsobila zmierlivejšie vo vzťahu k tzv. židovským miešancom, ktorí neboli podľa definície pokladaní za Židov, pokiaľ tak nebolo výslovne ustanovené. Opatrenia v oblasti zamestnávania tak od roku 1933 postihli v rozličnej miere osoby, ktoré boli pokladané za Židov, „*židovských miešancov*“, ktorí boli Židmi a „*židovských miešancov*“, ktorí sa za Židov nepokladali. Minimálne od roku 1937 niektoré obmedzenia (verejná služba) postihli aj nežidovských manželov Židov. Protižidovská legislatíva mala dynamický charakter, neustále sa zostrovala a prekonal by aj koncept rasového rozdelenia osôb, podľa toho či boli Židia alebo tzv. židovskí miešanci (1. a 2. stupňa) v zmysle norimberských zákonov. Dokazuje to nazeranie nemeckej právnej teórie na postavenie tzv. židovských miešancov v roku 1942.⁴⁹ Koniec-koncov práve zhoršenie postavenia tzv. židovských miešancov prvého stupňa a rozšírenie pojmu Žid mal podľa niektorých záverov byť aj pôvodný zámer konferencie vo Wansee v januári 1942.⁵⁰ Praktická aplikácia protižidovských predpisov proti

⁴⁸ GROSS, W. Die rassenpolitischen Voraussetzungen zur Lösung de Judenfrage. *Deutsches Recht*. Leipzig : Nationalsozialistischer Rechtswahrerbund, 1942, s. 6–7.

⁴⁹ Tzv. židovskí miešanci 1. stupňa (dva židovskí starí rodičia) označovaní tiež ako „*Halbjuden*“ mali byť podľa niektorých názorov z Európy z dôvodu ich rasových vlastností vylúčení rovnako ako Židia. Za problematickejšie bolo pokladané posudzovanie tzv. židovských miešancov 2. stupňa (jeden židovský starý rodič) označovaných ako „*Vierteljuden*“. Aj tí boli pokladaní za nositeľov židovských črt a autor článku, z ktorého citujeme sa prikláňa k názoru, že pokiaľ majú byť z Európy židovské vlohy úplne odstránené, je potrebné z Európy úplne vylúčiť aj „*židovských miešancov*“ s jedným starým rodičom Židom. Tento zamýšľaný cieľ však podľa autora komplikuje to, že tri štvrtiny dedičných vlôh tieto osoby nemajú od Židov a okrem toho často je neisté aj zisťovanie, či naozaj pochádza štvrtina ich vlastností od Židov. Autor článku bol však presvedčený, že táto úprava nie je „*rasovo-politicky*“ dostatočná, pretože predstavuje ďalšiu „*infiltráciu*“ do nemeckého národa, pričom dáva za vzor NSDAP, kde nebolo možné prijať ani potomka miešanca 2. stupňa, pričom predikuje zredukovanie možnosti uzavierať manželstvá pre miešancov druhého stupňa. In: GROSS, W. Die rassenpolitischen Voraussetzungen zur Lösung der Judenfrage. *Deutsches Recht*, s. 7–8.

⁵⁰ Koncom roku 1941 sa viacero ríšskonemeckých inštitúcií (Kancelária NSDAP, Hlavný ríšsky bezpečnostný úrad, Úrad pre rasovú politiku NSDAP a pod.) snažilo docieľiť rozšírenie pojmu Žid znevýhodnením židovských miešancov prvého stupňa. Proti tomuto úmyslu sa postavilo iba Ríšske ministerstvo vnútra. Postoje A. Hitlera k tejto otázke sa podarilo získať iba vo vzťahu k miešancom druhého stupňa, ktorých postavenie z politických dôvod odmietal zhoršiť. Konferencia vo Wansee mala priniesť práve zmenu v posudzovaní, koho možno pokladať za Žida. V konečnom dôsledku však do príprav konferencie zasiahlo rozhodnutie A. Hitlera vyhladiť európskych Židov, ktoré oznámil na zasadnutí ríšskych a župných vedúcich NSDAP 12. decembra 1941. Po začatí vojny proti Sovietskemu zväzu špeciálne nemecké jednotky Einsatzgruppen začali postupne fyzicky likvidovať Židov a nemecké vedenie napokon prešlo k poslednej fáze „*konečného riešenia*“, teda k fyzickej likvidácii Židov v koncentračných táboroch. Na konferencii potom nemecké vedenie naformulovalo podobu tzv. konečného riešenia. Jej výsledkom bolo konštatovanie, že „*namiesto vystaňovania nastúpila ako ďalšia možnosť riešenia po príslušnom predbežnom schválení vodcom evakuácia Židov na Východ. Židia sa majú posielat po dobu konečného riešenia na práce na Východ pod príslušným vedením. Práceschopní Židia budú privedení do týchto oblastí vo veľkých kolónach, oddelene podľa pohlavia. Budú pracovať na stavbe diaľnic, pričom ich bezpochyby veľká časť zmizne prirodzeným úbytkom. So zvyškom... sa bude musieť vhodne naložiť, pretože tu bezpochyby pôjde o časť najodolnejšiu, predstavujúcu prirodzený výber, na ktorý je treba nahliadať pri prepustení na slobodu ako na zárodok nového židovského rozmachu.*“ K tomu pozri: PETRŮV, H. *Zákonné bezpráví. Židé v Protektorátu Čechy a Morava*. Praha: AUDITORIUM, 2012, s. 231–232, Protokol konferencie vo Wansee 20. 1. 1942 In: SEEMAN, R. *Cesta do Wansee*. Středokluky: Zdeněk Susa. 2008, s. 182–184.

židovským zamestnancom sa vyznačovala etapovitostou ich vylúčovania zo zamestnaní prevažne s aplikáciou zásady numerus nulus podľa časového vzorca: verejná služba, slobodné povolania a zamestnávanie v podnikoch. Spočiatku zákonodarstvo pripúšťalo výnimky, no táto možnosť bola postupne limitovaná. Aj v prípade formálneho ponechania možnosti oslobodenia spod norimberských zákonov, toto oprávnenie bolo využívané len v menšom množstve prípadov, pričom spravidla nikdy nie voči Židom (tzv. *Volljuden* a *Dreivierteljuden*) v zmysle prvého nariadenia k zákonu o ríšskych občanoch.

Normy vydané do roku 1935 ešte nevytvárajú osobitné právne odvetvie, majú skôr negatívne diskriminačnú povahu, pretože diskriminujú občanov, ktorí si mali byť pred zákonom rovní. Po zavedení norimberskej definície pojmu Žid zákon vyslovene určuje osobnú pôsobnosť niektorých právnych noriem. V určitej časti právneho poriadku tak do popredia namiesto princípu teritoriality vystupuje princíp personality. Preto sa po roku 1935 zdá vhodnejšie hovoriť namiesto diskriminácie priamo o personálnom partikularizme založenom najmä napr. na kritériách, akými bola „čistota krvi“ alebo „druhá príbuznosť k nemeckej rase“ a podobne. To potvrdzuje rozdelenie občanov Nemecka na dve kategórie odlišné nielen čo do občianskych práv, ale postupne aj čo do základných práv a slobôd.

Formálnoprávne sa protižidovské právne normy vydávali predovšetkým ako nariadenia (po roku 1935) a len potom ako zákony (do roku 1935). Išlo však naozaj len o formálnoprávny rozdiel, pretože v oboch prípadoch ich prijímala ríšska vláda. Tá získala široké právomoci tzv. splnomocňovacím zákonom čiže zákonom o odstránení núdze národa a ríše (Gesetz zur Behebung der Not von Volk und Reich, RGBl. I, 1933, S. 141), ktorým Ríšsky snem preniesol na vládu právomoc prijímať zákony na obdobie štyroch rokov a dokonca nimi aj obchádzať ústavu. Vláda teda prijímala aj zákony aj nariadenia a Ríšsky snem sa podieľal na zákonodarstve iba zriedkavo. Formálnu výnimku predstavuje práve prijatie norimberských zákonov v roku 1935.

Z hľadiska priamych dôvodov na úpravu právneho postavenia Židov v zamestnaniach spočiatku síce môžeme pripustiť určitú nespokojnosť s nadmerným podielom Židov v niektorých povolaniach,⁵¹ avšak cieľom legislatívnej úpravy už od začiatku nebol v žiadnom prípade numerus clausus a dosiahnutie „rovnováhy“ v hospodárskom systéme. Práve naopak, legislatívna úprava zamestnávania Židov bola od začiatku koncipovaná ako súčasť snahy o definitívne odstránenie Židov z Nemecka. Legislatíva v tejto oblasti postupne rezignovala na poskytovanie sociálnych benefitov Židom jednak cestou ich postupného vylúčovania z povolání alebo cestou ich postavenia do osobitného pracovného pomeru, na ktorý sa ustanovenia upravujúce základné princípy pracovného práva a náležitosti pracovného pomeru vzťahovali iba podporne. Toto smerovanie síce bolo v súlade s celkovým znižovaním reálneho vplyvu zamestnancov na vlastnú sociálnu pozíciu, no bolo v rozpore s dôrazom na zlepšovanie štátnej starostlivosti o sociálne blaho nemeckej populácie.

⁵¹ Napríklad v prípade advokátskej činnosti možno konštatovať, že celkový počet Židov v Nemecku v roku 1933 zodpovedal 3 % populácie, pričom podiel na advokátskej činnosti predstavoval v celom Nemecku 22 %. V niektorých mestách ako napr. Berlíne však tento podiel dosahoval až 60 %, pričom vo Viedni to bolo až 80 % zo všetkých advokátov. Ako však správne poukazuje Udo Reifner, v tejto súvislosti nie je dôležitý počet, ale prínos židovských advokátov pre vytváranie slobodného a demokratického právnického stavu. REIFNER, U. Die Zerstörung der freien Advokatur im Nationalsozialismus. In: *Kritische Jusitz*, Heft 4, 1984, r. 17, Baden-Baden, s. 389 Dostupné na: <http://www.kj.nomos.de/fileadmin/kj/doc/1984/19844Reifner_S_380.pdf> Cit. [2. 12. 2012].

V povojnových procesoch s čelnými politikmi slovenského štátu sa Národný súd vyslovil o nemeckej rasovej ideológii tak, že „išlo o určitú duchovnú perversitu a táto pilulka sa podávala susedným národom a štátom vo forme nepriameho nátlaku na riešenie židovskej otázky podľa norimberských zákonov“.⁵² Veľmi výstižné zhodnotenie. Napriek tomu, že vo vzťahu nielen k územiú Čiech, Moravy a Slovenska, ale aj k iným územným celkom s väčšou či menšou závislosťou od Nemecka možno pozorovať určité snahy o riešenie právneho postavenia Židov vo vlastnej rézii, je potrebné povedať, že išlo iba o snahy epizodického charakteru buď usmerňované priamo nacistami alebo nacistami ovplyvňované aspoň nepriamo s cieľom zaviesť norimberské kritériá. Akékoľvek varianty spočívajúce v zavedení konfesionalnej definície, zdôrazňovaní dĺžky pobytu židovského obyvateľstva na území daného štátu resp. úrovne jeho kultúrnej asimilácie a od toho sa odvíjajúce ďalšie konzekvencie na právny status židovského obyvateľstva, boli vopred odsúdené na zlyhanie. Nemecko sa usilovalo aby oná „pilulka“ bola prijatá v každom prípade bez výhrady,⁵³ pričom je otáznou akú úlohu tu zohrávala aktivita zo strany domácich politických reprezentácií. Žiaľ, v každom prípade možno povedať, že „úspešnosť“ nemeckého úsilia vývoj po roku 1939 iba potvrdil... .

JUDr. Ján Drgo

Právnická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave

⁵² DAXNER, I. *Ludáctvo pred národným súdom 1945–1947*. Bratislava: Vydavateľstvo SAV, 1961, s. 55.

⁵³ V článku zverejnenom v roku 1941 v časopise *Deutsches Recht* autor v prípade Maďarska vyslovuje určité znepokojenie nad neexistenciou norimberskej definície. Hoci Maďarsko prišlo k diskriminácii Židov ešte v roku 1920 zákonným článkom XXV/1920, pri diskriminácii sa prihládalo na náboženský, nie rasový status a vychádzalo sa z reálnej nadproporcie Židov v niektorých povolaniach (podľa sčítania obyvateľstva v roku 1920 Židia predstavovali viac ako 50 % právnikov, 60 % lekárov a 70 % novinárov. V Budapešti ich zastúpenie vo financiách dosahovalo až 80 %). V priebehu 30. rokov boli prijaté dva zákony, ktoré zotrvali na konfesionalnej definícii. Zákonný článok č. XV/1938 (I. zsidótörvény) vychádzal z konfesionalnej definície a z princípu numerus clausus. Zákonný článok č. IV/1939 (II. zsidótörvény) už nemal úplne konfesionalný charakter, pretože sa vychádzalo z tvrdenia, že ani po opustení židovskej náboženskej obce nemôže zaniknúť príslušnosť takejto osoby k „židovskej rase“. Autor už považuje tento zákon „bezpochyby za veľký pokrok“. Napokon zákonným článkom č. XV/1941 (III. zsidótörvény) bola zavedená norimberská definícia pojmu Žid a zákaz manželstva medzi Židmi a nežidmi. Rovnako v prípade Talianska, kde počet Židov nebol príliš veľký sa postupovalo etapovitým spôsobom. V roku 1938 bola zavedená definícia, ktorá za Žida pokladala každého, kto mal židovských rodičov, aj keď prestúpil na iné náboženstvo. V októbri 1938 bol stanovený zákaz manželstiev medzi Talianmi a osobami „neárijskej“ rasy. Na Slovensku bola spočiatku vládny nariadením č. 63/1939 Sl. z. zavedená tzv. konfesionalna definícia, ktorú však na základe nariadenia č. 198/1941 Sl. z. nahradila už definícia kopírujúca norimberský model. Čo sa týka zavádzania norimberskej definície v okupovaných a závislých územiach, stalo sa tak v Protektoráte Čechy a Morava duplicitne začiatkom roku 1939, v neobsadenom Francúzsku zákonom z 18. októbra 1940, v Luxembursku na základe prvého nariadenia o opatreniach v oblasti židovského práva. V Holandsku bol zakotvený pojem Žid zodpovedajúci norimberským rasovým zákonom 22. októbra 1940 nariadením ríšskeho komisára pre obsadené holandské územie. V Belgicku a severnom Francúzsku 28. októbra 1940 osobitným tzv. židovským štatútom. V časti bývalého Poľska, tzv. generálnom gouvernemente sa tak stalo nariadením z 24. augusta 1940. Pozri: von MEDEAZZA, J. *Judenfrage und Judengesetzgebung in Europa*. In: *Deutsches Recht*. Leipzig: Nationalsozialistischer Rechtswahrerbund, 1941, s. 675–680 a NIŽNANSKÝ, E.: *Židovská komunita na Slovensku medzi Československou parlamentnou demokraciou a slovenským štátom v stredoeurópskom kontexte*. Prešov: UNIVERSUM, 2009, s. 218.